

Disney és a politika a mesében

A második világháború hatása Disneyre

Budapest

Lezárás dátuma: 2014. június 18.

Tartalom

Bevezetés.....	3
1. Mese és a társadalom	3
2. A három kismalac	7
2.1. A mese.....	7
2.2. Az ideológia	8
2.3. Stílus.....	11
3. Hófehérke és a hét törpe.....	12
3.1. A mese.....	13
3.2. Az ideológia	14
3.3. Stílus.....	16
4. Dumbo.....	17
4.1. Történet	18
4.2. Az ideológia	20
4.3. Stílus.....	20
5. Der Führer's Face a politika fogságában	23
5.1. A történet és az ideológia.....	23
5.2. Stílus.....	26
6. A légierő győzelme	27
6.1. A történet és az ideológia.....	28
6.2. Stílus.....	30
Összegzés	32
Bibliográfia	33

Bevezetés

Mindig is nagyon szerettem a Disney meséket, annak dacára, hogy a szüleim kifejezetten ellene voltak, mondván minden meséből ugyanolyan sémát keltik életre, elveszik a mesék valódi lelkét, lényegét és egy hamis kommersz valamit adnak helyette. Én mégis imádtam a gyönyörű kedves rajzokat, a fülbemászó dallamokat, és a kiszámíthatóan mindig tökéletes befejezést. Vajon tényleg a szüleimnek van igaza? Disney minden meséből ugyanazt hozza ki?

Ahhoz, hogy ezt megvizsgáljam, a történelem egyik legmeggrázóbb és legerőteljesebb időszakát, a második világháborút választottam témául, hogy megnézzem, hat-e a műveire, stílusára, ez a korszak, megjelenik-e a politika benne. Azért is erre az időszakra esett a választásom, mert a közhiedelem szerint már Disney első filmjeitől kezdve kialakult a Disney-féle operettes, vidám világ, minden korszaktól függetlenül, amivel ma is azonosítják. Arra keresem a választ, hogy ilyen traumák közepette, mint a gazdasági válságok és a második világháború, végig meg tudott-e maradni a felhőtlen szórakoztatás mellett, mind stílusában, mind szellemiségében. Hipotézisem szerint Disney *A három kismalac* és *A légierő győzelme* között időben fokozatosan szakít saját stílusával, és az idő előrehaladtával egyre komorabb lesz, egyre több politikával fűszerezve. Feltételezésem szerint filmről filmre egyre inkább szakít saját sematizmusával, és a végén inkább egy propaganda filmkészítő lesz, aki teljesen szembe megy korábbi önmagával. Ahhoz, hogy ezt megvizsgáljam, az alábbi filmeket nézem meg közelebbről: *A három kismalac*(1933); *Hófehérke és a hét törpe* (1937); *Dumbo* (1941); *A Führer arca* (1942); *A légierő győzelme* (1943). Mindegyik filméhez hozzárendelem az adott politikai eseményeket, azt, hogy utal-e rájuk, és végül a mesék stílusát nézem meg, különös tekintettel a védjegyének számító, mese alakok, gegek, zenék kiemelésével.

1. Mese és a társadalom

»A mese varázsa (ha van neki)... «¹

Minden ember ismer valamilyen mesét, vagy maga olvasta, neki olvasták, vagy moziban, tévében látta, de nem hiszem, hogy létezik olyan ember a Földön, aki soha, semmilyen mesével nem találkozott, éljen bárhol a világon.

¹ Opie, Iona and Peter: *The Classic Fairy Tales*, London, 1974. 11 o.

A mai kor embere már egyre kevésbé hisz bármiben is, elfordult a vallásoktól, a régi hitektől, de érdekes módon a meséktől nem képes. Vajon miért? Talán erre a mese definíciója ad választ: „A mese csodás elemeket tartalmazó, naiv hangú kötött elbeszélés.”²

Az emberek minden korban, és minden fejlődési szakaszban életük értelmét keresik, de ez, talán gyermekkorban a legnehezebb. A gyerekek sokkal súlyosabbnak és kuszábbnak érzik az életüket, és problémáikat, mint egy felnőtt, és nagy szükségük van arra, amit a mesék kínálnak nekik: segítséget, eligazodást az élet rengetegében, vagy csak felhőtlen szórakozást. Megértetik a kicsikkel, hogy az élet nehézségei elől nem lehet elfutni, de ha az ember keményen harcol és dolgozik, akkor annak, előbb, vagy utóbb de meglesznek az eredményei és mindenki boldogan él, amíg meg nem hal. A mesék mindig megmaradnak és fennmaradnak az emberben, ha máshol nem, a lelke mélyén mindenképp, így bár lehet, hogy csodás elemeket tartalmazó történettel van dolgunk, és a gyerekek nyelvére lefordított fabulák naiv hangúnak tűnnek, már most érezhetjük, ennél sokkal több van a mélyükön.³

Sokak szerint a mesékben csak kitalált, varázslatos elemek vannak, szájhagyomány alapján a népi félelmekből születtek és bár a kulturális közegeikkel van kapcsolatuk, a politikával nincs. Jack Zipes⁴ egy érdekes cikkében pont azt próbálta meg bebizonyítani, hogy ez nincs így, és igenis nagyon komoly kapcsolat van a kettő között. Zipes főleg a német mesékkal foglalkozott, és rajtuk keresztül próbálta bebizonyítani az igazát. A cikkében megemlékszik Dieter Richter és Johannes Merkel könyvéről, melyben a szerzők kifejtik, hogy a kitalált elemek nem is annyira a saját, elnyomott vágyainak a tükrői, hanem sokkalta inkább szociálisan és történelmileg meghatározottak. A képzelet használható a valóságban arra, hogy segítsen kifejezni az emberek kritikáját az elnyomóikkal szemben, és reményt adjon nekik. A mesék annak fényében változtak elmesélőik által, hogy épp milyen korszakban éltek, és épp mit kellett a történetnek kifejeznie. Ezek a mesék nem a képzelet szüleményei voltak, és nem is a gyerekeknek készültek eredetileg. A remény hírnökei voltak olyan embereknek, akik maguk is

² Juhász, József, Szőke, István, O. Nagy, Gábor, Kovalovszky, Miklós (szerk): Magyar Értelmező Kéziszótár, Második, Változatlan Kiadás. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1975. 950 o.

³ Bettelheim, Bruno: A mese bűvölete és a bontakozó gyermeki lélek. Gondolat Kiadó, Budapest, 1976. 12 o.

⁴ Zipes, Jack: Breaking the Magic Spell: Politics and Fairy Tales. New German Critique. 1975. 115-135 o.

elnyomásban éltek. A mesék formái a kései feudalizmusnak és a kései kapitalizmusnak a termékei. A történetek nagy részének hősei királyok, királynők, még jele sincs az iparosodásnak, csak az uralkodó osztály hatalmi harcaival foglalkozik. Ezek a fabulák azok, amik azt sugallták, hogy bárkiből lehet lovag, bárki elnyerheti a hercegnő kezét és vele a fele királyságot. Itt úgy jelenik meg a politika ereje, hogy el van rejtve a kegyetlenség és a világ brutalitása. Ezek a mesék mind azt a reményt fejezték ki, hogy a rendi a közösségekben lévő pozíciók igenis megváltoztathatóak. A tizenharmadik, tizenkilencedik században a gyakori háborúk éhezéseket és szegénységet hoztak magukkal, az emberek érezték, a helyzetükért a politika a felelős, így a mesék erősen kapcsolódnak a valódi lehetőségekhez (ide Jancsi és Juliska történetét hozzák példának, melyben a gyerekeket az éhezés elől elküldik otthonról, és meg kell tanulniuk, hogyan éljenek egy igazságtalan társadalomban és küzdjenek meg az igazukért egyedül). Ma sem tudjuk, hogy a mesék hogyan is alakultak ki, csak azt, hogy szájhagyomány alapján jöttek létre (hiszen akkoriban írni kevesen tudtak). Több változata van egyetlen mesének, és minden korszakban valami más rakódott rá, és minden időszaknak az ideológiája belekerült.⁵ Joseph Campbell szerint: a népmesét „*elmondják, újramondják, néhol egy részletet elhagynak, máshol egy új hőst teremtenek, egyszer szétesik az egész, máskor újjászületik a mesélő ajkán, dinamikusan formálódik, az emberiség közös művészeti alkotása.*”⁶

A kapitalizmus idején a mesékben előkelő helyre került a szabadság fogalma, a személyes képzelőerő, sajátos képességek, melyeket az embernek fejlesztenie kell. A tizenkilencedik század végére a gépek, találmányok már mindenkori szereplői lettek a meséknek, miközben nyelve sokkal metaforikusabb lett. A mese formája, nézete, innentől csak annak írójától kezdett el függeni.⁷ A huszadik századtól a németeknél a mesék menekülésekké váltak a nyomor elől, amit kétszer is sikerült maguknak okozniuk.

Amerikában nem annyira lehet nemzeti mesékről beszélni, hiszen nem tekintenek vissza olyan hosszú történelmi megpróbáltatásokra, mint mi itt Európában, de ők is átvették a régi meséket, hála az oda betelepült emberek sokféleségének.

⁵ Zipes, Jack: Breaking the Magic Spell: Politics and the Fairy Tales. New German Critique: 1975. 122-129 o.

⁶ Schickel, Richard: Walt Disney története, Gondolat Kiadó, Debrecen, 1972. 186 o.

⁷ Zipes, Jack: Breaking the Magic Spell: Politics and the Fairy Tales. New German Critique: 1975. 131 o.

Disney korában, főleg az amerikai emberek nosztalgiával gondoltak a régi, letűnt kultúrákra, civilizációkra és érdeklődéssel fordultak feléjük. Érthető, Disney miért is nyúlt szívesen inkább a tündérmesékhez, és miért is az általa feldolgozott mesék voltak a legnépszerűbbek. A népmesék sokkal kevésbé kötöttek, nem annyira irodalmiak, sokkal könnyebb hozzájuk nyúlni, és az emberek előbb elfogadják egy régi mese új korszerűbb változatát, mint egy régi színdarab modernizálását.⁸

Az animációban (ha szűkebben értelmezzük, a rajzfilmben), olyan lények szerepelnek szemben az élőszereplős filmekkel, akiknek nincsen magánéletük, nincsenek hétköznapijaik. Létezésük egyszeri, egyedi és ennek helye csak a film, azon túl nem léteznek, csak a nézőben élnek tovább, az ő befogadói élményében. Az társadalom maszkokat rak az emberekre, amik végképp összeforrnak velünk, de a mesebeli lényeknek nincsenek maszkjaik, ők azok akik, és ez már önmagában varázslatos. Mint minden művészet, ez is nyitottságot kér az embertől, azt, hogy ne várjon tőle semmit, csak élvezze. A grafikák készítése során sok tulajdonság kimarad a kinézet oldaláról, hogy ami megmarad, így ami hangsúlyos, azt az alak belső részére, mi emberek töltjük ki. Ez a pótlás az, ami behúzza az embert a mesék világába, akár gyermek, akár felnőtt.⁹

Disney meséiben szinte mindig megjelentek bizonyos kötelező elemek, már munkássága legelejétől. Szívesen nyúlt vissza a mesei alapokhoz, a színek és forma gazdagsága jellemezte. Erősen érezhető volt rajta a gegcentrikusság, a rövidfilmes múlt hatása, szerette a képregényszerű meséket négy alakkal, ahol nincsenek nagy tárgyak. A mese és a rajzfilm közötti elidegenítő hatást, minél életszerűbb, naturalista ábrázolásokkal, próbálta csökkenteni, vizuálisan nagyon magas szinten. Műveiben nagyon nagy hangsúlyt fektetett a zenére, sőt a meséket is szimfóniáknak tekintette, aminek ő a karmestere, emberei a zenekar. Kezdetben minél kevesebb dialógussal dolgozott, a *Hófehérke és a hét törpe* az első sokat beszélős meséje. Egyszerűbb alakokkal dolgozott, rájátszva a szentimentalizmusra és bájra. Sikerének okai közé szokták sorolni, hogy meséivel menekülést biztosított a valóságból, talán ez a sikerének igazi kulcsa, a szórakoztatás. Tömegkultúrát alkotott a tömegembereknek, és bár

⁸ Schickel, Richard: Walt Disney története, Gondolat Kiadó, Debrecen, 1972. 186 o

⁹ Féjja Sándor: Walt Disney. NPI nyomda, 1978. 65 o.

mesterien tette, elsődlegesen profit és nem művészi igénnyel tette, igazi huszadik századi ember módjára.¹⁰

2. A három kismalac

„*Mi megcsináljuk a filmeket, aztán mondjanak a professzorok amit akarnak*” Walt Disney, Time, 1937¹¹-

Amerikát az első világháború nem érintette, nem okozott neki károkat, sőt ő volt az az ország, amelyik kölcsönöket adott a háborús károk enyhítésére. De ez a taktika, az, hogy egyszerre fogta vissza a kölcsönöket és a behozatalt, a világgazdaság összeomlásához vezetett. A válság is Amerikából indult ki. 1929. október 29-én, a tőzsdén senki sem akart részvényt venni, csak eladni akartak, ez pedig a tőzsde összeomlásához vezetett. Több tízezer ember került koldusbotra, csődbe jutottak a bankok, farmerek, többen öngyilkosságot követtek el. 1932-ben Franklin Delano Rooseveltt lett az elnök, aki reformokat hirdetett, egy új irányvonalat: a New Deal-t.

Soha nem volt még *A három kismalac* című meséhez fogható korábban az amerikai kultúrában. A mese 1933 májusában készült el és eredetileg csak a *Szeleburdi Szimfóniák* harminchatodik filmjének szánták, a régi mese egy új verziójaként.¹²

2.1. A mese

A történet három testvérről, kismalacról szól, akik mind a hárman otthont építenek maguknak, az egyik szalmából, a másik fából és a harmadik kőből. Egy nap arra jár egy farkas, akiről ők lelkesen énekelnek, és szó szerint a falra festik az ördögöt. Az első és a második malac az otthonába menekül, ám ezeket a nem éppen erős építésű házakat, (nem is akarnak erőset építeni, mert énekelni jobb, mint dolgozni) a farkas egy hatalmas fújással rájuk dönti, és mindketten csak a szerencsének köszönhetik az életüket. Átszaladnak a harmadik testvérhez, akinek az otthona kőből készült, ezt az otthont már nem tudja az ordas rájuk dönteni, és vesztesen el kis kell menekülnie. A malacokat Fred Moore rajzolta meg úgy, hogy teljesen egyedinek tűnjenek, ehhez pedig egyedi

¹⁰ Barrier, Michael: The Animated Man. University of Missouri Press, Berkeley, Los Angeles, 2007. 106, 107 o. és Molnár László: Az animációs mesefilm

<http://filmszovetseg.lapunk.hu/?modul=oldal&tartalom=911801> Utolsó letöltés: 2014.04.11.

¹¹ Schickel, Richard: Walt Disney története. Gondolat Kiadó, Debrecen, 1972. 138 o.

¹² Thomas, Bob: Walt Disney. Alföldi Nyomda, Debrecen, 1987. 101 o.

tulajdonságokkal ruházta fel őket. A gonosz farkas Norman Ferguson alkotása volt.¹³ Az eredeti történet régi, és mint minden mese több mint csak egy bájos fabula. Bruno Bettelheim¹⁴ szerint ez a mese arról szól, hogy az ember mit is kövessen élete során, mi legyen számára a meghatározó elv. Az örömeknek éljen, vagy a valóságnak. A gyerekeknek ez egy tanulságos elbeszélés, ami arra neveli őket, hogy ne legyenek lusták, könnyelműek, mert rajtavesztenek. A házak szimbólumok, az emberi haladás történetét szimbolizálják, az összetákolt szalma házikon, a kezdetleges faházon át jutottunk el az erős falú téglapítményekig. Az első malacka szalmából építkezik, a második már fából, de mind a ketten sietősen, és hanyagul építkeznek (még ha hihetetlenül bájosan is teszik ezt), hogy minél előbb mehessenek játszani, énekelni és zenélni, még ki is nevetik szorgos testvérüket, hisz neki nincs ideje velük játszani. Az első két malac, Bettelheim¹⁵ szerint a gyors örömszerzést tartja fontosnak, nem törődnek a valósággal, a mának élnek, még ha a második testvér valamivel erősebb otthont épít magának. Csak a harmadik hajlandó lemondani a játékról, tervezni, és a szerint cselekedni, hogy mit fog hozni a jövő. Még a farkas tetteit is meg tudja jósolni. Azzal, hogy a legnagyobb malacka a legokosabb felrúgja a mesék tipikus forgatókönyvét, amibe a legkisebb, leggyengébb nyer, szemben a nagyobbakkal. A kismalacok története egy olyan mese, amiben nem kell lemondani minden örömről (hiszen a nagyobbik testvérnek is van hangszere, habár az övé egyáltalán nem mozgatható olyan könnyen, mint az első kettőé és a mesében használja is).

2.2. Az ideológia

Ez az elbeszélés reményt is ad, hiszen aki fejleszt az értelmét, az képes lesz legyőzni egy nála sokkal nagyobb és erősebb ellenfelet is. Ezért is volt olyan nagyon fontos a válság idejében ez a mese. A filmbeli dalocska (Nem félünk a farkastól, farkastól, farkastól) igazi nemzeti himnusszá nőtte ki magát. A problémás időszakban, a csődben hangsúlyos lett a történet, főleg mivel ekkoriban Rooseveltnél is összefogásra szólított fel mindenkit. Sokan sok mindent láttak bele ebbe a mesébe. A film stílusát és

¹³ U.i. Thomas, Bob: Walt Disney 102 o.

¹⁴ Bettelheim, Bruno: A mese bűvölete és a bontakozó gyermeki lélek. Gondolat Kiadó, Budapest, 1976. 58-62 o.

¹⁵ U.i. Bettelheim, Bruno 58 o.

szellemét Rooseveltnak elnöknek tulajdonították, de filozófiailag Hoover elnökhöz kapcsolták, aki azt hangsúlyozta, hogy magunkra kell támaszkodnunk, a régi erényekre kell építenünk, rendben kell tartanunk a saját otthonunkat (van, akiket a legidősebb malacka egész megformálása Hoover elnökre is emlékeztetett, hisz ő képviseli a konzervatív eszméket, mely szerint a könnyelműség juttatta oda Amerikát ahol most van).

De még ennél is több volt a malackákban: ők hárman testesítették meg a normális embereket, akik elkeseredetten küzdenek a válság ellen a túlélésért, és e három röfi lett maga a remény, a bátorság szimbóluma. Az, hogy a két kicsi malacka a nagyhoz megy, aki segít, ez a kép fejezi ki az emberi szolidaritást, testvériséget egymás iránt. Ha összefogunk, együtt bárkit, bármit legyőzhetünk (az általános széthúzás ellen jelenik ez meg, hisz mindenki harcol mindenki ellen, de főleg a bankok ellen). A két első sonkalábú a válság előtti Amerika képei, az alacsony adók, a túltermelés, olcsó áruk megtestesítői. Ők ketten a lustaság „élő” szatírái, akik gyengék az érzéki csábításokkal szemben, csak élvezni akarják életüket. A nagy malac a népszerű hős, a keményen dolgozó ember. Ő képviseli az új Amerikai lelket, az erőt, hogy nevéssünk a bajban. A három főhős a bizalom, az újjáépítő erő, a remény, bátorság, és bölcsesség, amelyek már önmagukban elegendőek a győzelemhez, egy erős ellenféllel szemben. (A protagonisták jó példái lehetnek a marxizmusnak. Ők a proletárok, a remény a rettenetes szociális pestis közepette, akik a kemény munkával, az amerikai nép jóságának, végső győzelmének illusztrációi.¹⁶ Amennyiben ez igaz, akkor a szocializmus iránti vonzódását valószínűleg édesapjától örökölte, Elias Disneytől, aki egész életében szimpatizált ezzel az eszmével.) A malacok kora, ruháikon is látszik, a legkisebb, legbutább malac egy iskolai egyenruha félét visel, a szeleburdi középső ruhája nagyobb, mint az elsőé, és legidősebb testvér egy munkásember ruhájában tűnik fel.

A mesebeli gonosz a nagy farkas, aki küllemre egy lecsúszott, szakadt ruhás úriemberre hasonlít. A farkas testesíti meg a gonoszt, hiszen ölni akar, akkoriban az ordas alakja egyértelműen összeforrt a válság alakjával. A farkas megbújt az amerikai emberek életének mindennapjaiban: egy pillanat és elfújja a farmer otthonát a pénzügyi válság képében, egy ember otthonát, munkáját, aki a Ford cégnél dolgozott, de nem kapta meg

¹⁶ Watts, Steven: The Magic Kingdom, Walt Disney and the American Wax of Life. University of Missouri Press, Columbia and London, 2001, 77-82 o. és Félja, Sándor: Walt Disney, NPI Nyomda, 1978. 47 o.

az utolsó bérét. A farkas maga lett a Félelem.¹⁷ Az, hogy a farkas a legyőzhető félelem, utal Rooseveltt beköszönő beszédére: „*Amitől félnetek kell, a félelem maga!*” Az ordas egy olyan erőt szimbolizál, amely minden átlagembert fenyeget, ő az, akit csak önmaga, csak a saját vágyainak kielégítése érdekel. Az antagonista nemcsak gonosz, de nagyon ravasz is, számtalan cselt eszel ki, de balszerencséjére, vacsorának valói mindig lebuktatják őt. Az egyik ilyen csele alkalmával a rajzoló, talán politikai okok miatt, talán csak véletlenül, de egy érdekes ötlettel álltak elő. Amikor a farkas igyekszik bejutni a legidősebb malac otthonába, kaftánt, szakállat vesz fel, hozzá szemüveget, és egy házaló zsidóként tűnik fel. Ez a geg nem volt éppen szerencsés, még akkor sem, ha ekkoriban még nem volt semmilyen zsidóüldözésről szó (volt, de Németországban és nem volt még köztudott). Disney őszintén zavarban volt, és csodálkozott, elzárkózott az interpretálások elől, ami többértelműen közelített a filmjeihez (bár sokak szerint ő maga kissé antiszemita lehetett, hiszen stúdiójában sose dolgozott zsidó alkalmazott).¹⁸ Igaz, ekkoriban Disney nem sokat törődött sem a politikával sem a gazdasággal, így feltételezhetjük, a gonosz zsidó farkas képe valóban csak egy szerencsétlen tréfa volt, és nem akart több lenni, mint ami. A többi apró, finom vicc viszont kedves, de nem feltétlen tűnik fel első nézésre. Ilyen például a főhőseink szüleiről készült portrék, amiken apukájuk vagy hurkaként, vagy sonkaként jelenik meg. Érdekes, hogy a politikai és a lelki oldal mellett ez a mese akár vallási alapokon elemezve is megállja a helyét. Sok egyházi példázat, ének szól a jó erős ház építéséről, amit csak Isten képes az embernek adni, és az ördög az, aki a gyengébb házakat nagyon könnyedén elfújja. Emellett Amerika lakossága nagyon is vallásos. (Walt Disney is vallásoknak tartotta magát, és bár templomba sose ment el, Istenbe vetett hite sose ingott meg, és csodált, tisztelt minden vallást.) Disney egyébként konzervatív gondolkodású volt, politikája összhangban állt tapasztalataival, neveltetésével és társadalmi rangjával.

A három kismalac sikeréhez fogható sikert még egy mesefilm sem ért el korábban. Mint minden Disney mesében itt is nagyon meghatározó, és fülbemászó dal készült a meséhez, még a rádióban szólt a dal. A sikeres történet miatt malacos

¹⁷ Watts, Stewen: *The Magic Kingdom, Walt Disney and the American Wax of Life*. University of Missouri Press, Columbia, 2001. 80 o.

¹⁸ Schickel, Richard: *Walt Disney története*. Gondolat Kiadó, Debrecen, 1972. 138.o, és Watts, Steven: *The Magic Kingdom, Walt Disney and the American Way of Life*, University of Missouri Press. Columbia, 2001. 77-82 o.

kesztyűket árusítottak szerte az országban, mindenki erről a meséről beszélt. Olyan volt, mintha egy varázslat szállt volna az országra. Egy beszámoló szerint egy férfi beült egy taxiba, aminek sofőrje lelkesen énekelte a sláger dalt, csak éppen a farkas helyére a gonosz rendőr került. Ezzel a mesével Disneynek sikerült új szintre emelnie a „szörny” meséket, a rajz, zene, történet, humor, tánc tökéletes egyvelegével.¹⁹

2.3. Stílus

Minden politikai áthalláson túl, ahhoz, hogy ez mese egy igazi közönség kedvenc történet lett, szükség volt Disney Disneységére. Ennek a mesének is fantasztikusak a színei (az 1932-es *Fák és virágok* óta minden meséje színes), még mai szemmel nézve is tökéletes.²⁰ A zene, mint minden Disney alkotásnál itt is fontos szerepet kap.²¹ Az egész mesét zenére komponálták, minden kép túpontosan igazodik a felcsendülő zenéhez, mintha előbb lettek volna meg a dalok és csak aztán a kép, a történet első pillanatától az utolsóig van benne valamilyen zene. A malacok olyanok, mintha operett színészek lennének, énekelnek, zenélnek, táncolnak, ha éppen nem dalolnak, akkor viszont versben beszélnek, amiből, azonnal lehetne egy nótát komponálni. A gonosz farkas az egyetlen, aki soha nem fakad dalra. A főhősök külseje ebben a moziban még meglehetősen realisztikus, a szemük kicsi, arcuk kevésbé lett „cuki”²², a láb igazi malacláb, de ruhát már mindenki kapott (az első kettő röfi mintha iskolás lenne, a legnagyobb malac ruhája egy munkás emberére hasonlít), és az elmaradhatatlan „Mickey kesztyű” is ott van mindenki kezén. Régi némafilmes gegektől szinte hemzseg a film, ezeket főleg a farkas koma szolgáltatja nekünk folyamatosan, kezdve azzal, hogy nem tud elkapni pár kismalacot, azon át, hogy nekimegy az almafának, ráhullanak az almák, és egy túlérett darab még le is „köpi”. De ott vannak az apró poénok is, amikhez sokszor meg kell nézni ezt a mesét, hogy lássuk. Ilyenek a malackák házainak belsői, ahol vicces rajzokat találhatunk például a szeretteikről: a kedves papa, csak sonka, vagy kolbász formában

¹⁹ Watts, Steven: *The Magic Kingdom, Walt Disney and the American Wax of Life*, First University of Missouri Press 2001. 78 o.

²⁰ Molnár László: *Az animációs mesefilm*,

<http://filmszovetseg.lapunk.hu/?modul=oldal&tartalom=911801> Utolsó letöltés: 2014.04.11.

²¹ Barrier, Michael: *The Animated Man*. University of Missouri Press, Berkeley, Los Angeles, 2007. 146 o.

²² U.i. Barrier, Michael 141 o.

jelenik meg a falon. Ezt a művet a gyerekek is nyugodtan tudták, tudják élvezni, hiszen minden benne van, amit ők is elvárnak egy mesétől, vannak jó hősök, akik azonban nem tisztán jók, hiszen a két kicsi rőfi egyáltalában nem szimpatikus, amikor kineveti a dolgos testvérét, tehát a jó alakok már árnyaltabban, emberibbek lettek, mondhatni személyiséget kaptak. A gonosz farkas tisztán gonosz, de nem elég ravasz, inkább ügyetlen, és a mese befejezése egészen biztosan minden gyereknek nagyon tetszett, hiszen senki nem hal meg, és a farkas pont úgy nyüszít a végén, mintha végre énekelne.

3. Hófehérke és a hét törpe “A kicsi ember győzelme”²³

Walt elkezdte unni a nyolcperces, gegekből álló kisfilmek rutinszerű gyártását, az ismert szereplőket elcsépett, vicces szituációkban. A kisfilmek gazdasági alapja megrendült, hiába nőtt Mickey népszerűsége, hiába hívtak életre újabb és újabb csodás, bájos karaktereket, mint Pluto kutya, vagy Donald Kacsa. A Gazdasági Válság arra kényszerítette a színházakat, hogy minél több és ötletesebb szórakozást kínálva csalogassák be a nézőket a mozikba, például egy vetítési időben, kettőt nézhetnek meg az emberek, ezzel viszont egyre kevesebb idő maradt a mozik előtt vetített kisfilmekre, a rajzfilmek értékesítése egyre nehezebb feladattá vált. A mese készítése összege folyamatosan nőtt. 1934-re Disney úgy érezte, hogy elérkezett az idő, és elég a technikai fejlettsége ahhoz, hogy tovább lépjen és nagyjfilmeket kezdjen el készíteni. Disney talán azért választotta ezt a történetet, mert azt látta meg, hogy ez a mese ideális első nagy filmje adaptációjára. Minden szükséges elem megvan benne: rokonszenves főhősnő, akivel könnyű azonosulni, megfelelő gonosz női figura, akitől lehet félni, vidám, boldog pillanatok szerző, édesen kinéző törpék, tele lehet tenni gyönyörű állatok hihetetlenül bűbájos rajzaival, és olyan népmesei cselekmény, amely minden korban, minden életszakaszban hat az emberi szívekre. 1937. december 21-én Los Angelesben nézhetette meg a közönség először a mesét és a közönség állva éljenezte.²⁴

²³ Watts, Steven: *The Magic Kingdom, Walt Disney and the American Wax of Life*, First University of Missouri Press 2001, 83 o.

²⁴ Thomas, Bob: *Walt Disney*. Alföldi Nyomda, Debrecen, 1987. 115, 125 o.

3.1. A mese

A Hófehérke a legismertebb tündérmese az egész világon. Rengeteg változata jelent meg az évszázadok során, régóta mesélik Európában, és az öreg kontinensről kiindulva elterjedt az egész világon. Több címmel is megjelent, a legközismertebb címe a *Hófehérke és a hét törpe*. Disney az adaptálható anyagok közül a Grimm testvérek meséjét választotta, de természetesen alaposan át is dolgozta.²⁵

Nemcsak a történet adaptálása és ábrázolása jelentett problémát, de előre nem tudták, hogy a közönség hogyan fog reagálni egy ilyen hosszú filmre, az animálás folyamata is nehéz volt.²⁶

Disney a meséből teljesen kihagyja a lány szüleit, nincsen meg a kiskirálylány születése körüli mítosz, semmilyen formában sem. Az első mindjárt a mostoha alakja lett. Hófehérke akkor jelenik meg először, mikor már nagyobb, korábbi életéről semmit sem tudunk meg, rongyos ruhában dolgozik a királynő palotájában. Itt Hófehérke munkavégzése közben ismeri meg hön áhított megmentőjét, álmai hercegét. A királynő ekkor már tudja róla, hogy Hófehérke szebb, mint ő, vagy legalábbis szebb lesz majd egy nap, ezért elküldi a vadással az erdőbe. A Disney féle feldolgozásban Hófehérkének nem kell könyörögnie a vadásznak, az amúgy sem képes őt megölni. Miután megmenekül, kisállatok támogatásával eljut a törpék házába, a Grimm mesével ellentétben nem próbálja ki mindenki ágyát, hanem csak végigfekszik egy pár neki tetszőn, hogy ne lógjon le róla, és ott alszik az állatokkal körülvéve. Az eredeti mesében a törpék nem rendetlenek, sőt ahhoz a feltételhez kötik a hercegnő befogadását a házukba, hogy majd dolgozni fog nálunk mindennap. A Grimm mesében a törpék megbízható segítők, akik vigyáznak a lányra. Disney-éknél a szerepek felcserélődnek, a lány az anya szerepét veszi magára, aki vacsorát főz a „gyerekeinek”, akik reggelente munkába mennek, tanítja őket a tisztaság alapszabályaira. Az eredeti mesében a gonosz királynő háromszor jön el és szedi rá Hófehérkét, és teszi tetszhalott állapotba, egyszer szorosra húzza a fűzőjét, másszor mérgezett fésűvel fésüli meg a haját, végül mérgezett almát hoz. Itt csak egyszer jön el, hihetetlenül ijesztő öreg banya képében, és olyan almát hoz, amiből egyetlen harapás azonnali mély álomba juttatja azt, aki beleharap (persze a mese azonnal meg is mutatja a megoldást, az igaz szerelem első csókja megtörheti az átkot, de

²⁵ Bettelheim, Bruno: A mese bűvölete. Gondolat Kiadó, Budapest, 1976. 280 o.

²⁶ Schickel, Richard: Walt Disney története. Gondolat Kiadó, Debrecen, 1972. 193-194 o.

a gonosz királynő nem hisz a tiszta és őszinte érzések erejében). A befejezés természetesen sokkal melodramatikusabb lett, mint a régi mesében, ahol a királyfi elviszi magával az üvegkoporsót, amiből a szerelme kiborul, és így kihullik a szájából a mérgezett alma. Itt a herceg csókjára felébred a hercegnő, és a királyfival ellovagol a gyönyörű, szinte mennybéli kastélyukba.²⁷

3.2. Az ideológia

Ez a mese, gyermeki fejjel, semmi más, csak egy gyönyörű tündérmese egy szépséges hercegnőről, aki a történet végén, miután minden akadály legyőz, elnyeri jutalmát és álmai valóra válnak. De ebben a mesében sokkal több van ennél, finom, de erős politikai színezete van ennek a mesterműnek is. Sokak szerint ez a filmválasztás egyáltalán nem volt véletlen. A gyönyörű fiatal lány története, aki túléli mostoha anyja támadásait, rengeteg szociális témát hordoz magában, melyek feltűnését már Disney korai filmjeiben is láthattunk. Az elnyomott győzelme, a kemény munka értéke, az egyszerű emberek végtelen jóindulata. Hófehérke egy kitaszított, aki elveszti magas pozícióját, és olyan erők győzik őt le, melyek fölött nincsen hatalma, csakúgy, ahogy az egyszerű embernek sincs soha a válságok, természeti katasztrófák felett. Mikor először látjuk, nem hercegnői pompában jelenik meg, hanem mint egy rongyos cselédlány, akivel nap, mint nap össze lehet akadni. Úgy is mondhatnánk, a mesében ő a korrupció áldozata, akit a rá féltékeny királynő meg akar öletni, ezért menekülnie kell. Az elemzők szerint a hét törpe egyszerűen ellopja a filmet Hófehérkétől és ők válnak a főhősökké. Ezzel én nehezen értek egyet, mert bár a kisemberek nagyon fontosak, önmagukban nem állnának meg. (A törpék alakjai az 1930-as évektől fel-felbukkannak a Disney mesékben, de a mostani megjelenésükkor kaptak igazi karaktereket.) A törpék dolgozók, a fejszét a vállukon átdobva vígan énekelnek, és nem riadnak vissza a nehéz munkától. Ezt a munkás etikát később Hófehérke is erősíti, és az állatok is, amikor kitakarítják a törpék otthonát, és ők is vidáman énekelnek hozzá. (A boldog zenére végzett munka erősíti Disney populista hagyatékát.) A törpék esti mulatsága a vidéki népmultságok hangulatát eleveníti meg, a kemény munka után jár a pihenés. A boldog vígasság képe az amerikai virtus képe, de bármelyik nép a magáénak érezheti. Dave Hand, a rendező sokat

²⁷ Bettelheim, Bruno: A mese bűvölete. Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1985. 280-303 o.

gondolkodott azon, hogy hogyan kéne bemutatni a törpék gyémánt mániáját, hiszen igazából ezek az értékes kincsek számukra nem is fontosak. Ez több vicces jelenetben lett bemutatva, például, mikor Tudor a köveket válogatja a kisebb, más színű darabokat azonnal el is hajítja, amiket összesöpörnek és kidobnak; vagy az a jelenet, mikor beviszik a gyémántos zsákokat a kamrába, ahol már rengeteg zsák áll, de úgy tűnik, ez őket nem érdekli. Egy szó sem esik arról, hogy miért dolgoznak, vagy, hogy mit is tesznek a kibányászott gyémánttal. Ami nekik számít, az a munkamániájuk, az, hogy boldog érzésük legyen munka közben, nem pedig a pénz. Ebben sokan Walt Disney hozzájárulását látták a marxista ideológiához, hiszen a törpék közössége egy kicsi kommunista közösség, ahol bár mindenki egyenlő, azért vannak egyenlőbbek az egyenlők között. Ugyanakkor az apró emberek a munkafolyamatot is kicsúfolják, hiszen ha lejár az idő, akkor a munkának vége, mindegy, hogy éppen hol tartanak, azonnal eldobják a csákányt és irány haza. A királynő lett a kapitalizmus képe, aki üldözi az emberi tisztességet, és annak képét, a hercegnőt. Egy kevésbé kemény vélekedés szerint a gépesítés korában készült film arra tesz kísérletet, hogy közelebb hozza az emberekhez ezt a világot. Erre a kunyhóbeli jelenetet hozták fel példának, amikor az állatok szó szerint tisztító gépekké, eszközökké változnak, (miközben a mókus törölget a farkával, elképesztő tempóban dolgozik, és valóban egy propeller hangját halljuk alatta), és egy takarító gép hatékonyságával végzik a munkát. Sokan ezt a kedves mesét tartják Disney-ék legfontosabb politikai állomásának *A Három Kismalac* óta.²⁸

Én úgy érzem, ezek a nézetek sokkal erőltetettebbek, mint *A Három Kismalac* esetében. Ott valóban volt a mesének egy komoly politikai felhangja, nemcsak azért, mert valóban mély válságban volt az ország, de úgy nézett ki, hogy nem is lesz egyhamar jobb. Az akkori helyzet nagyban hasonlíthatott a mairá. Az emberek akkor se tudták, mi fog velük történni, csak próbálták élni az életüket. Mivel a *Hófehérke és a hét törpe* valóban a világ egyik legismertebb története, rengeteg feldolgozás készült, készül róla. Csak a tavalyi évben kettő, nagy, felnőtteknek szóló, sikeres adaptációja készült el, bizonyítva, hogy ez a történet a mai napig az emberek egyik kedvence. De én úgy érzem, ezzel a mesével a művész valóban csak szórakoztatni akart és semmi mást.

Ez egy kedves, vidám mese, ami az őszinte munkáról szól, ami hitet ad az életben, és erőt a sötétség ellen. Egy alapot a kiábrándulás ellen az egyszerű, mindennapi

²⁸ Watts, Steven: *The Magical Kingdom*. University of Missouri Press, Columbia and London, 2001. 83-85 o.

embernek, a modern világban, hiszen ezeket az embereket a gazdasági válság, és lassan a háború szorongatja. Frank Nuget szerint a mese nevetve képes egyesíteni az embereket, egy boldog, elvarázsolt kapcsolatot segít kialakítani. „Jó az embereknek együtt nevetni így, valami édes, ártatlan, tiszta fölött. Ha valami igaz ma, akkor az, hogy Disney egy érintéssel kedvessé teszi a világot.”²⁹

3.3. Stílus

A *Hófehérke és a hét törpe* Disney verziója, magán hordozza mestere minden eddigi leleményét, sőt kijelenthetjük, hogy ebben a mesében jelenik meg először tiszta formában, milyen is egy igazi Disney mese. Ebben a mesében is hihetetlenül fontos a zene, mindjárt a főcím alatt lágyan szól, majd mikor először találkozunk Hófehérkével, ő rögtön énekelni kezd (bár Disney nem akarta, hogy bármikor indokolatlanul énekeljenek hősei). A zene az egész mesén végigvonul, ha más szerepe nincs, akkor pont a koncentráció lazítását szolgálja³⁰, hogy a közönségnek ne kelljen végig figyelnie (hisz ez az első egész estés mese). Bár ez a mese kevésbé lett operettes, hiszen ha beszélnek, akkor tényleg beszélnek, és nem rímbe teszik, és elég sokszor beszélnek. A színek itt még tökéletesebbek, még kifejezőbbek lettek, minden karakter tökéletesen ki van dolgozva. Az állatok „cukik”³¹: a szemük nagyobb, amitől sokkal szimpatikusabbak lettek, az arcuk kifejezőbb, kedvesebb lett, emberien mozognak, az értelmük is emberi, csak emberien beszélni nem tudnak. A háttér sokkal kidolgozottabbá vált, mint *A három kismalacban*, de a cél most sem a valóság tökéletes ábrázolása. Az emberi karakterek igazán emberre hasonlítanak, csak sokkal gömbölydedebbek, ettől bár szimpatikusabbak, kevésbé valóságűek, és teljesen le vannak egyszerűsítve, egyetlen emberi karakter sem bonyolult, nincsenek mélységeik. Tökéletesen el lehet itt is különíteni, ki a jó, és ki a rossz. A jók szépek, kedvesek és színesek, a gonoszak csúnyák, félelmetesek és sötétek. A hőst támogatók mókások, kedvesek és alacsonyabb státuszban vannak, mint a főhős. A gegek, viccek szolgáltatói is nagy részben a segítők. Így vagy az állatok mulattatnak,

²⁹ Watts, Steven: *The Magic Kingdom, Walt Disney and the American Way of Life*. First University of Missouri Press, Columbia and London, 2011. 85 o.

³⁰ Szabó Noémi: Újrátöltve, *Filmvilág folyóirat*: (2010/02.) 37-38 o.

http://filmvilag.hu/xereses_aktcikk_c.php?&cikk_id=10056&gyors_szo=|mese|+mese&start=0 Utolsó letöltés: 2014.04.11.

³¹ Barrier, Michael: *The Animated Man*. University of Missouri Press, Berkeley, Los Angeles, 2007. 141 o.

például, amikor jól, rosszul takarítanak, vagy a törpék. A törpéknek már a külsejük humoros, de ők szinte mindig humorosak, például, mikor Hófehérkével először találkoznak, és a nagy orrukat teszik fel az ágytámlájára, vagy Morgó nekimegy a falnak. De a törpék vicces emberekként vannak megjelenítve, nem emberekként, akik vicceseket tesznek. A mese vége már „giccsbe hajló báj,”³² a boldog befejezéssel, a vidám törpékkel, és a kórus áhítatos énekével (maguk a karakterek nem giccsesek, de a helyzeteik, amikbe kerülnek giccshelyzetek).

Ez a mesestílus meghatározó lett az animációs filmgyártásban, megmutatva, hogy is kell csinálni, mik az elvárások egy mesében, így például a kötelező happy end, látványos, nagyszabású zenés betétek, vagy, hogy irodalmi alapból kell kiindulni, hiszen ez nem csak a gyerekeknek lesz jó szórakozás, de a szülőknek is nosztalgikus élményt nyújt, és így ők is tökéletesen tudják élvezni. (Sikeréhez talán a frissen felfedezett multiplán kamera is hozzájárult.)³³

4. Dumbo

1940-ben új stúdiót építettek Disney-ék. Az új épület szebb, jobb, légkondicionálással ellátott volt, de mivel a pszichológiai feltételek nem javultak, a kiábrándulás az ott dolgozó emberek körében nem csökkent. A probléma sokak szerint a nem megfontolt bérpolitika volt, hiszen a fizetésemelés attól függött, hogy kit kedvelt a főnök. 1940 után az osztalék erősen csökkent. A költözés miatt a régi jó közösségek szétszilárdtak, sokat kellett túlórázni és még a létbizonytalansággal is meg kellett küzdeniük. Disney pedig rosszul reagált az akkori gazdasági nehézségekre. Az alkalmazottak szervezetbe tömörültek. Walt Disney a szervezkedést személyes támadásként értékelte. A sztrájk igazi okairól ma sem tudunk. A helyzet még megoldható lett volna, de ekkor elkezdtek elküldeni az embereket, így elkezdődött a sztrájk 1941. május huszonkilencedikén, és kilenc hétig tartott. Disney meg volt győződve, arról, hogy ő a hollywoodi kommunisták egyik legelső céltáblája. A rajzolóok egy része az Egyesült Államok háborúba lépésekor (1941. december 7-én Pearl Harbour elleni japán támadás és

³² Szabó, Noémi: Újrátöltve, Filmvilág folyóirat: (2010/02.) 37-38 o.

http://filmvilag.hu/xereses_aktcikk_c.php?&cikk_id=10056&gyors_szo=|mese|+mese&start=0 Utolsó letöltés: 2014.04.11.

³³ Molnár, László: Az animációs mesefilm, <http://filmszovetseg.lapunk.hu/?modul=oldal&tartalom=911801> Utolsó letöltés: 2014.04.11.

ezzel az USA hadba lépése) bevonult. Ez a mese is egy adaptáció, egy korabeli gyermekmeséből készült, és kulturális szempontból nem tartották problematikusnak. A mesében maradt valami a rövidfilmek üdeségéből, ártatlanságából, és még a tiszta, egyszerű humorát is sikerült átvenniük ide. Ez az animáció 1941 októberében készült el, tehát két hónappal a Pearl Harbor elleni támadás előtt.³⁴

4.1. Történet

A mese egy viharral kezdődik, alatta egy narrációval, ami valaminek, valakinek a rendíthetetlenségéről mesél. Ekkor repülőgép hangokat hallunk, és megjelenik a békésen repülő gólya rajza. A repülőgép motívum végig halad az egész mese alatt. Jumbo nagy nehezen, késve, légi úton megérkezik az anyukájához, jelezve a kis jövevény különlegességét és azt, hogy eleve teher valakinek. Mikor kicsomagolja, mindenki el van bűvölve, a kis elefánt szépségétől, de mikor egy hatalmasat tüsszent, szinte kiobbannak óriási fülei. Innentől nevetség tárgya lesz, nem csak a többi elefánt, de a látogatók körében is. A többi (csak nőkből álló) elefánt csapat, mely szinte azonnal kineveti a kicsit, olyan, mintha egy régi világ begyöpösödött arisztokratái lennének. Ők a folyton pletykálkodó, származásukra büszke (de egyebet felmutatni nem tudó), idősödő erkölcscsőszök nagyszerű szatírái, akikkel az ember falun sétálva még ma is találkozhat. Velük szemben Jumboné és kisfia elképesztően egyszerű és kedves karakterek, akik a csendesen, de szívósan dolgozó egyszerű emberek képei. Az egész mese lassan olyanná válik, mint a Rút kiskacsa modern változata. Csak itt nem vándorol el az anyukájától keresve magának egy jobb helyet (bár az eredeti mesében még ezt is megpróbálja), hanem elszakítják tőle, amikor édesanyja megpróbálja megvédeni őt a gonosz világtól. De szerencséjére kap egy mágikus kis segítőt is magának (mint szinte minden Disney mesében): Timothy-t az egeret, aki érdekes módon díszegyenruhát hord, olyan, mint egy huszár, az igazság bajnokaként jelenik meg, rögtön megleckéztetve a többi ostoba elefántot a puszta megjelenésével. Az ő kis termete hatalmas szívet és lelki nagyságot takar, szemben a hatalmas elefántokkal, akiknek csak a termetük és a szájuk óriási. Ő az egyetlen az édesanyján kívül, aki hisz benne és segíteni akar neki, minden erejével. Jumbot a nagy fülei miatt keresztelik el Dumbonak (Pirinyó Jumboból így lesz Dilinyó Dumbo). Timothy minden erőfeszítése ellenére sem sikerül híressé válni a kiselefántnak,

³⁴ Schickel, Richard: Walt Disney története. Gondolat Kiadó, Debrecen, 1972. 221, 231 o.

inkább csak hírhedté. (Timothy ráveszi az igazgatót, hogy Dumbónak is adjon szerepet és ahhoz, hogy ezt elérje az igazgató tudatalattijává válik, ez a Freudi nézetek megjelenése³⁵). Összetöri a többi elefánt vicces piramisát, aminek tetejére kéne felrepülnie, akik ennek következtében végleg kirekesztik őt maguk közül. (A többi „nemes” elefánt jellemének végső karikatúrája, mikor a piramisba próbálnak meg felmászni és egymást szemére vetik, ki milyen méretes, mindig hozzátéve egy „drágámot”, mert úri körökben ezt így szokás). Büntetése az lesz, hogy lefokozzák bohócnak. A film talán legmeghatóbb jelenete, mikor Dumbo elmegy az anyukájához, aki be van zárva, és csak a rácsokon át ér össze az orruk, így ringatja el őt anyukája. Ezzel a jelenettel talán minden gyerek legnagyobb félelmét jelenítették meg, azt, hogy a gyerek elveszti az édesanyját, és egyedül marad a nagyvilágban. Csak úgy, mint a *Rút kiskacsában*, itt is felfedez magában valami különlegeset a főhős, ő maga valami különlegessé válik. Egy reggel egy fa tetején ébrednek fel, barátjával együtt, ahol varjak tanyáznak. A varjak megjelenítése nem túl szerencsés, hiszen könnyen nevezhetnénk rasszistának érte Disneyt. A varjak teljesen egyértelműen az afroamerikaiak karikatúrái, bár tőlük származik a mese legjobb, legtetszetősebb dala. A madarak bár kezdetben kinevetik őket, jólelkűnek is bizonyulnak, hiszen ők adnak egy csodatollat, amivel Dumbo repülhet. (Ismételten megjelenik a pszichológia hatalma). A mese végén Dumbo képes repülni, dicsősége lesz az, ami eddig a gúny középpontjába helyezte őt. Csak úgy, mint a mese elején, újra feltűnik a repülőgép motívum: Dumbo egy harci gép hangjával repül, és még meg is sorozza régi ellenségeit, a többi elefántot, még ha mogyoróval is. (Érdekes, hogy pont a repülőgép jelenik meg a mesében, és Amerika pont innen kapja meg első támadását, nem is sokkal e mese bemutatása után). Győzelme a film utolsó jeleneteivel válik tejjé, hiszen nemcsak édesanyját kapja vissza, de saját kocsijuk lesz, mozifilmekben szerepelhet és róla mintáznak repülőgépeket.³⁶

³⁵ Az álom jelentőségét ő ismerte fel W. Stekel munkái alapján.

³⁶ Schickel, Richard: Walt Disney története. Gondolat Kiadó, Debrecen, 1972. 233 o. ³⁶ és Bettelheim, Bruno: A mese bűvölete. Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1985. 144 o. és Féjja, Sándor: Walt Disney, NPI Nyomda, 1978. 89 o.

4.2. Az ideológia

Dumboban van politikai és szociális áthajlás is. Az 1930 óta megjelenő kitalált, elnyomó karakter itt is megjelenik, aki harcol elnyomói, önkényes erők ellen (és győz). Ő a korai tizenkilencedik század óta megjelenő hős, aki képes összeszedni az erejét, túlélni egy igazságtalan társadalomban, küzdeni a reményért, cselekedni és hasznos tagjává válni a társadalomnak. Egy újabb bizonyíték, hogy szorgos, kitartó munkával többre lehet vinni a modern világban, mintha csak a nemesi előjogaiból akar valaki megélni. (Maga Disney is egy példa az amerikai álmra, arra, hogy ott bárki nagygyá válhat, ha tesz is érte.) Útja során más, szintén elnyomott lényekkel is találkozik, mi lehetne ennek jobb képe, mint az öt fekete holló. Pont ők azok, akik a túlélés kulcsát a kezébe adják. A kizsákmányolás képe is megjelenik itt: a bohócokban, ahogy egyre magasabbról akarják leugrasztani a kis elefántot, vagy abban, hogy mivel ők már sztárok, már többet is kérhetnek munkájukért, boldogan énekelve mennek „megvágni a főnököt”. Sokan az Amerikán ülő Depresszió allegóriáját látták ebben a mesében. Disney-éknek sikerült megragadniuk a gyengédséget az elkínzott Amerikában, kifejezve ezzel a mesével, hogy mélyen, legbelül minden ember jó, de az élet viharaiban megcsömörlik, és letér a jó útról, de vissza is lehet találni. Bár politikai áthajlások vannak benne, nincsenek benne utalások az Európában dúló háborúra. Disney mintha nem foglalkozna a vésszel, amíg az el nem jön hozzá.³⁷

4.3. Stílus

Disney részben továbbra is maradt saját, a *Hófehérke és a hét törpe*-ben felállított „szabályaihoz”, ennek megfelelően ismét irodalmi alaphoz nyúlt az új meséjéhez. Ez a mese is zenével kezdődik és zenével is ér véget, és itt is folyamatosan megjelenik, de maga a főhős soha nem kezd el énekelni, vagy táncolni, mint az eddigi mesékben. Az ének sokáig csak a mesén „kívülről” szólal meg, csak a vége felé a varjak énekelnek „élőben” egy nagyszerűt, így ez az eddigiekhez képest ez a legkevésbé musicales, operettes mese. A mese is szomorúbb, mint eddig valaha, szinte nem is lehet a mesén nevetni, jóval kevesebb geget tettek bele, talán csak az lehet vicces, amikor Dumbo-ék berúgnak, de ahhoz is inkább ijesztő elefántokat társít, zavaróan hosszan. A mese hangulatának megfelelően itt nem olyan túlzó, élénk a színvilág, hanem sokkal több

³⁷ Watts, Steven: *The Magic Kingdom, Walt Disney and the American Way of Life*. First University of Missouri Press, Columbia, London, 2011. 90-91 o.

szürkével, késsel dolgozik, sötétebb az összhatás. (Ez az első mese, amiben este, sötétben is dolgoznak a szereplők.) A háttér ismét sematikusabb, elnagyoltabb lett, mint *A három kismalac*-ban volt. A szereplők viszont sokkal árnyaltabbá váltak itt, kevésbé sematikusak még így is, hogy az igazi főszereplő soha nem szólal meg. Az állatok a főszereplők, emberi arcot szinte nem is látunk. A mesében felcserélődnek a szerepek, az állatok úgy viselkednek, mint az emberek, az emberek, meg mint az állatok. Az elefántok teljesen realiztikusan vannak ábrázolva, míg a főhős Dumbo olyan, mintha egy elefánt karikatúrája lenne, főleg ha a Bambiban látott állatokhoz mérjük őt³⁸. Ez a történet az eddigi legkomolyabb és legkomorabb témát feldolgozó mese, emiatt pedig, talán az eddig legnehezebben emészthető. A mese vége természetesen teljes happy end-el zárul, mindenki megnyugtatóra.

1941. december hetedikén, a Pearl Harbor elleni támadás délutánján, telefonon hívták fel Disneyt, mondván a szárazföldi egység ötszáz katonája beköltözik a stúdiójába. A katonák átalakították a stúdiót, a filmberendezéseket eltávolították, helyükre teherautókat helyeztek el és a légvédelmi ágyúk javítására használt eszközöket. Tetszett nekik a stúdió, mert ha esetleg el kell sötétíteni, akkor is használható a hely. A garázsokba hárommillió darab lőszert kezdtek el tárolni. A kapuknál őrk kezdtek el strázsálni, és minden dolgozótól ujjlenyomatot vettek. Az animátorokat összezsúfolták egy helyre, hogy a katonáknak legyen hol kipihenni magukat. A csapatok csak akkor költöztek el, amikor úgy vélték, a japán szárazföldi támadások esélye megszűnt, de helyükre újabb katonák jöttek. Nyolc hónapra a Disney stúdió háborús övezetté változott. Ez a stúdió volt az egyetlen, amelyet megszálltak Hollywoodban. Disney és munkatársai lelkesen kezdtek el csatázni az amerikai kormánnyal és magával a háborúval is. A stúdió már a Pearl Harbor elleni támadás előtt, fel volt készülve majdani háborús viszonyokra, és elkezdtek ontani a háborús győzelmekről és hazafiasságról szóló filmeket. Sajnos ezeknek az alkotásoknak, nem igazán akadt közönsége, így profitot sem hoztak. Ennek következtében Disney elkezdte átgondolni a politikai nézeteit. Emiatt a korábbi egyenlőségbe vetett hitét, és a Depresszió alatti populizmusát lecserélte egy sötétebb és sokkal védelmibb formára. A kreativitást elkezdte hanyagolni, profitja nem volt, és az eddigi játékoság is kiveszett a műveiből. Csak pár héttel Amerika megtámadása után

³⁸ Barrier, Michael: *The Animated Man*. University of Missouri Press, Berkeley, Los Angeles, 2007. 178 o.

Disney fantáziákat gyártó cége, teljesen átalakult egy háborús ipari üzemmé. Ebben nagy segítségére volt Carl Nater, aki a stúdió háborús filmjeinek a vezetője lett. 1942-re a stúdió munkájának 93 százaléka az amerikai kormány megbízásaiból állt. Disney-ékhez csak úgy ömlöttek az újabb és újabb munkák, emiatt a cég alkalmazottainak hihetetlenül gyorsan kellett legyártania a meséket. Eddig körülbelül 200 dollárba került film, most csak 4 dollárba.³⁹

Disneyt a washingtoni Haditengerészeti Aeronautikai Hivatal telefonon hívta fel, és húsz repülőazonosításról szóló filmet rendeltek tőle. Ezek a filmek részei a WEFT sorozatnak, a sorozat neve a szárny, motor, farok, törzs angol szavak első betűiből álltak össze. (Ahogy a háború haladt előre, ennek a sorozatnak egyre rosszabb híre lett, mint olyannak, ami mindig rossz.) A Légierő, Jelzőtestek, Légiszállítás szintén szerződött a stúdióval. Pár titkosnak minősített projekt szigorú ellenőrzés alá tartozott, mint például a filmezések a lebombázott vagy megszállt területeken.

1942-ben megkezdtek az oktatófilmek készítését a kormány megbízásából, ilyen volt *A háborút csak az élelmiszer-fegyverrel lehet megnyerni* című film, mely az amerikai farmerek közreműködését csodálta, és a Mezőgazdasági Minisztérium rendelte meg. Olyan filmek is készültek melyek a háziasszonyoknak szóltak, hogyan takarékoskodjanak, hogyan alakítsák át a zsírt glicerinné, mik a gránát legfontosabb összetevői, vagy épp a kukoricát éltették, mint szimbólumát az amerikai léleknek, mely összetartozáshoz vezet. 1942-ben készült el *Az ég szárnyas ostroma* című film, melyben a Hófehérkéből már jól ismert törpék tűnnek fel. A film célja annyi volt, hogy megtanítsa az embereket, hogyan is kell védekezni a szúnyogok ellen. Ezek a filmek is nagyon kevés emberhez jutottak el. Rajzolói nagy részét besorozták, Disney pedig elkezdett félni, hogy nem tudnak majd a megfelelő ütemben haladni, ezért alkalmazottai mellett lépett fel. A sorozóbizottság elismerte a munkájuk fontosságát ezért bár egyenruhában, de folytathatták a munkájukat. A népszerűséget azoknak a rövidfilmeknek sikerült kivívniuk melyek inkább könnyedebb hangvételűek, de hazafias érzelműek voltak. Ezeknek a propaganda filmeknek sikerült tovább fényezni Disney nevét a nép szemében. Talán a

³⁹ Thomas, Bob: Walt Disney. Alföldi Nyomda, Debrecen, 1987. 155-161 o. és Watts, Steven: The Magic Kingdom, Walt Disney and the American Way of Life. First University of Missouri Press, Columbia, London, 2011. 228-229 o.

legnépszerűbb, legsikeresebb háborús meséje az 1943-as Akadémia Díjas, *A Führer Arca*.⁴⁰

5. Der Führer's Face a politika fogságában

5.1. A történet és az ideológia

Már a mese címe is különleges, hiszen keveredik benne a német és az angol, Hitler titulását németül írja ki, és később is előszeretettel használ német szavakat, főleg sértegetésekhez. A történet masírozó alakokkal kezdődik, akiket csak deréktól lefelé látunk, és látjuk rajtuk a horogkereszteket⁴¹ mindenhol, nem csak a karjukon, de a fenekükön, és dob belsején is. Eközben halljuk a nagyon fülbemászó éneket, aminek visszatérő eleme végighúzódik a filmen, hogy „Heil”, vagyis „Üdv”. A négy alak maga is parodisztikus, az egyikük kicsi, a másik vékony magas, a harmadik dagadt, mindegyik komikus karakter. Már most megemlítik mind Goebbels⁴², mind Göring nevét⁴³. A furcsa külsejű figurák katonák, akik felteszik a kérdést: nem ők-e a felsőbbrendű faj, utalva a Harmadik Birodalom faji tisztaság elméletére, ami legalább olyan fontos volt a németeknek, mint a gazdasági egyensúlyuk. Már a háború előtt megkezdték a zsidók kiűzését, de ahogy a nácik által növelt területek nőttek, úgy fogytak a helyek, ahová a zsidók menekülhettek. Rájöttek, nem lehet őket örökké a koncentrációs táborokban tartani, így szinte a logika diktálta az előre megfontolt, szervezett fizikai megsemmisítésüket. Ez a folyamat a háború folytatásával azonos fontosságot élvezett. 1942. január 20-án hozták meg az Endlösung döntést, mely társadalmi hovatartozásra, korra, nemre való tekintet nélkül gyűjtötték össze és deportálták az embereket kizárólag egyetlen ok, a faji hovatartozásuk miatt. A háború végére mintegy hatmillió ember vesztette így életét. Ez nevezzük ma holokausztnak, amit Európa a mai napig nem hevert ki teljesen.⁴⁴ Az itt bemutatott „Übermensch”-ek,⁴⁵ nagyon sok mindenre hasonlítanak,

⁴⁰ Thomas, Bob: Walt Disney. Alföldi Nyomda, Debrecen, 1987. 156-162 o.

⁴¹ Nemzeti szocializmus jelképe volt.

⁴² A nemzeti szocialista párt propaganda minisztere.

⁴³ Hitler után a Német Birodalom második embere volt.

⁴⁴ Howard, Michael és Louis, Wm. Roger: Oxford világtörténet a 20.században. Napvilág Kiadó, Budapest, 2002. 147. o.

⁴⁵ Az emberfeletti ember, Friedrich Nietzsche fogalma.

csak felsőbbrendű emberekre nem. Amikor leveszi a sapkát az egyik katona, aki japán, hatalmas szemüvege foga van, és még beszélni sem tud rendesen. A következő nem is mutatja meg az arcát, csak bután motyogja, hogy ő bizony felsőbbrendű. Majd, mint a táncosnők riszálják a csípőjüket. Eléneklük, hogy itt Németországban milyen jó, majd egy furcsa kétértelmű mondatot énekelnek el: akkor se mennének el, ha tudnának, vagyis nem tudnak elmenni, mert nem lehet. Ekkor jutunk el végre a főszereplőnkhez, Donald kacsához, aki egy hihetetlenül kicsi faházban alszik, de még álmában is int a Führernek, ahogy az órája, és a kakas is. A kakukkos óra madara egy madár Hitler, amivel végképp fokozza a film az abszurditást. Donald házában ahol csak lehet, ott horogkeresztek vannak, és három fénykép. Egyik természetesen Hitler⁴⁶, a másik Benito Mussolini⁴⁷ és Hirohito japán császár. Mind a három államban totalitarizmus fejlődött ki, hiszen vesztesek voltak az első háborúban, és a békekötésektől nagyon hátrányos helyzetbe kerültek, gazdaságilag összeomlottak, társadalmilag demoralizálódtak. A demokratikus rendszereket lassúnak, hatástalannak ítélték és reformokat akartak. Úgy vélték, ha nem tesznek semmit, és tiszteletben tartják a nemzetközi törvényeket, az olyan lenne, mint elfogadni, belenyugodni az igazságtalan status quo-ba. Hittek a pontos szabályokban, abban, hogy minden véleményt el kell nyomni. Minden erejükkel az ország területét, és kifelé ható politikai súlyát akarták emelni.⁴⁸

Donald ébresztése után elmegy „reggelizni”. A kávéja egy szem kávébab kiáztatva, amire nagyon vigyáz, nehogy felfedezzék. A kenyere fából van és hozzá tojás, és szalonna aromát fúj a szájába. Ezekkel a képekkel bizonyítja a mese, hogy bár ez a legnagyobb hely a világon, semmi sincs, csak mutatóban. Mintha ez egy utalás lenne Voltaire Candidjára, amiben Candide mestere, Pangloss hirdeti, minden a legjobban van a világon. Reggelihez megkapja Hitler híres művét, a Mein Kampf-ot.⁴⁹ Az első jelentben megjelenő éneklő alakok viszik őt a munkába, ahol napi 48 órát kell dolgozni. Azt éneklük, sose lesznek rabszolgák, de miközben ez éneklük, Donaldot hátulról két szurony segíti munkába és meg is mondják, hogy rabszolgák módjára kell teljesíteniük. A munkája, hogy rácsavarja a bombákra a külső részüket. Ez a film legviccesebb, de

⁴⁶ Hitler 1933ban lett a Német birodalom kancellárja és még tovább fejlesztette az olasz példát.

⁴⁷ Mussolini az első totalitárius államot építette ki Olaszországban.

⁴⁸ Commager, H.S: A második világháború története, Holnap Kiadó, 1994. 6 o.

⁴⁹ Hitler 1925/26-ban kiadott kétkötetes műve, melyekben politikai nézeteit fejtette ki. Ez a mű a „náciizmus bibliájává” vált.

legsomorúbb jelenetsora, ahogy próbálja elvégezni a munkáját és próbál mindig hű maradni a nemzeti elvekhez, igyekszik minden elé kerülő Hitler képet köszönteni, amit a végén nem túl ízlésesen, már csak a faroktollaival tud megtenni. A Führer jóindulatából eljön a vakáció ideje, ami azt jelenti, hogy képen megmutatják nekik az Alpokat, ahol muszáj testedzést végezni, ennek az a következménye, hogy horogkeresztet a formál a testéből szerencsétlen Donald. Ezután túlórában kéne dolgoznia, miközben kérdezzetik tőle, hát nem csodás ez? Ezt már nem bírja elviselni, ekkor jön egy a *Dumbo*-ban már látott jelenet, csak itt nem elefántokkal, hanem bombákkal, azok kelnek életre és üldözik szerencsétlen főhőst. A vége is hasonló, csak itt nem felhőkké lesznek, hanem Donald kacsája önmagába hullik vissza. Kiderül, csak rémálma volt. Donald természetesen Amerikai zászlós pizsamában alszik, az ablakában pedig az aranyként csillogó Szabadság-szobor áll. Miután megöleli a szobrot, Donald kimondja a lényegét: boldog, hogy az Amerikai Egyesült Államok lakója lehet.⁵⁰

Ebben a mesében nem csak feltűnik a politika, hanem teljesen át is itatja. Nem szimbólumokkal dolgozik, hanem nagyon is nyíltan, szinte belénk sulykolja a mondanivalóját. Donald kacsája, mint egy igazi mesebeli hős, ismét az elnyomott alak, akinek meg kell küzdeni az életére törő ellenséggel, aki fölött semmi hatalma sincs, de az eddigi mesékhez képest nem egy kitalált világban él, és nem is egy szimbolikus ellenséggel kell megküzdeni, hanem egy nagyon is létező világban, egy valóságos diktátorral. Ő nem csendben viseli el a sorsát, mint az eddigi mesehősök, hanem nagyon is lázadozik, csak nem elég erős hozzá, neki nincs különleges képessége, és úgy tűnik, teljesen egyedül van elnyomóival szemben, nem kap mágikus, természetfeletti segítőket, és a hős nem fejlődik sehova, semmilyen szinten. Van erkölcsi indítéka, hogy harcoljon, de halk motyogásokon kívül mást nem tesz. Itt a mese végére a gonosz nem nyeri el büntetését, (nem is nyerheti), hiszen ez csak egy álom, és a valóságban a háború még tart. Megjelenik benne a türannosz-szörny figurája, ő az, aki a közjóból akar meggazdagodni, aki » az enyém és csak az enyém«⁵¹ elvet vallja és mindent tökre tesz, amit az uralma alá hajt. Az, hogy Donald még csak nem is gondolhat rosszat, mutatja, hogy az elnyomó fél mindenkitől, de próbálja elhitetni, hogy ez milyen jó, lehet annak is a képe, hogy a Führer hiszi, ő humánusan, jól cselekszik, az emberiség üdvéért. A mesék eredeti céljuk szerint

⁵⁰ Commager, H.S: A második világháború története, Holnap Kiadó, 1994. 6 o. és ⁵⁰ Bebesi, György –B. Turi, Katalin Nemzetközi Tankönyvkiadó, Budapest, 2002. 130 o.

⁵¹ Cambell, Joseph: Az ezerarcú hős. Édesvíz Kiadó, Budapest, 2010. 26 o.

tanítanának, segítséget nyújtanának, félelmet csökkentenének, de itt, ha gyermekként nézzük, szinte félelmet keltenek, és erkölcsi tanulságot nem ad, mint eddig mindig, de szórakoztat. Nem értékes a munka, amit Donald csinál, nem lesz neki jobb tőle. A mese végén, a boldogság, hogy egy demokratikus ország tagja lehet, a mai amerikai politikának is az eszménye, hogy mindenhová elvigyék a békét, hogy mások is demokráciában élhessenek. A mozi legvégén még paradicsommal arcul is dobják a Führer-t, végképp megmutatva, hogyan is kell hozzá viszonyulni. Ez a mű tömegsikerré vált egész Amerikában, és dalánál nem volt híresebb az egész háború alatt. Minden európai nyelvre lefordították, földalatti mozgalmak révén jutott el Európába, a náci vezetőség nem kis bosszúságára.⁵²

5.2. Stílus

Ebben a mesében több elemben szakít Disney saját, eddigi, igen népszerű stílusával. Először is ez a mese nem adaptáció, nincs semmiféle irodalmi alapja, hisz a valóság elemeivel dolgozik. Így bár rajzolták, sokkal kevésbé meseszerű, mint eddigi testvérei. A zene még ebben a mesében is nagyon fontos szerepet játszik, mert bár egyetlen dalra húzza fel az egész történetet, ezt nagyon sikeresen teszi, a zene tökéletesen illik a mese üzenetéhez. Donald ugyan soha nem énekel, de az operett előadást a mese elején a katonáktól megkapjuk, ők énekelnek, táncolnak, zenélnek, pont, mint *A három kismalac* főhősei tették. A katonák alakjai viccesek és eltúlzottak, teljesen parodisztikusak. Egészen addig, míg Donald fel nem ébred, szinte nincsenek is élénk, vidám színek. A mese háttere kezdetben csúnya sötétzöld, majd a gyárban acél színű háttérrel kap, maga a gyár pedig koromfekete, élénkörös háttérrel. A humor visszatér a régi gegekhez, mint amikor a masszázsoló és éneklő alakok bemennek Donald picit otthonába, és a ház falai kitüremkednek, a tárgyak élnek, és Hitlert éltetik, vagy az apró humor elemek, mint a tojásos szalonna íz. A viccek fő forrása maga a szituáció, amibe Donald került, és ahogy próbálja megoldani. A mese vége nem egy tipikus boldog befejezés, mint eddig, hiszen nem oldódik meg a probléma. Összehasonlítva a *Hófehérke és hét törpével*, míg az klasszikus, és minden korosztálynak szóló, ez nem. Azt hiszem, ez a mese egy tipikus propaganda mese, ami sokkal élvezetesebb a maga korában és idejében, bár egészen biztosan nem a gyerekek voltak az elsődleges célközönsége.

⁵² Thomas, Bob: Walt Disney. Alföldi Nyomda, Debrecen, 1987. 162 o.

Mint egy háborús üzem, úgy ontotta a stúdió a háborús filmeket, munkái elkezdtek emlékeztetni a háborús életre. Több újságcikk is éltette Disney-ék áldozatos munkáját, amivel nagyban hozzájárultak a háborús sikerekhez, elismerve, mennyire komolyan „harcolnak” a rajzolók. Az egyikük szerint: „Ebben a háborúban, a humor és a fantázia az Amerikai Nemzet oldalán lett besorozva.”⁵³ A This Week Magazin szerint, Disney egy propaganda zseni, akinek a Tengely Hatalmak adnak területet. Sajnos hiába lett a stúdió és vele Disney a hazafiasság képe, a tanító, ez nem sok pénzbeli elismerést hozott neki. 1941-es sztrájk óta traumában volt, és a következő négy év is csak sokkolni tudta őt. Az egyre növekvő frusztráció meghatározó elemévé vált, mint a személyes életének, mint a műveinek.⁵⁴

6. A légierő győzelme

Ez a háborúhoz ezer szállal kapcsolódó film, egy egyedülálló Disney vállalkozás volt akkoriban, hiszen olyan kortes film volt, melyet nem a kormány finanszírozott, hanem maga Disney készítette el.

Dél-Amerikai utazásáig Disney nem ismerte a repülést, ismerete csak pár vidéki útra korlátozódott. Akkor azonban átrepült az Amazonas őserdei, az Andok hágói felett, sokat látott Brazíliából, Argentínából. Útjai során beszélgetett a pilótákkal, a földi személyzettel, megnézte a hangárokat, irányítótornyokat és közben folyamatosan kérdezett mindennek a működéséről. Mire hazaért, húszezer légi út állt mögötte, és a repülés nagy híve lett. Ez a film fejezi ki a legjobban Disney ideológiai pozícióját azáltal, hogy technológia megoldásokat kínál a szociális problémákra, és az amerikaiak szociális és politikai egyesülését sürgeti. A film Alexander P. de Seversky őrnagy azonos című könyvéből készült. Egy történész Charles Beard szerint, ez a könyv fontosabb az

⁵³ Watts, Steven: *The Magic Kingdom, Walt Disney and the American Way of Life*. First University of Missouri Press, Columbia, London, 2011. 232-234 o.

⁵⁴ Watts, Steven: *The Magic Kingdom, Walt Disney and the American Way of Life*. First University of Missouri Press, Columbia, London, 2011. 232-234 o.

amerikaiaknak, mint az összes többi háborús könyv. Hitték, ha elolvassák ezt a könyvet, és megfogadják a tanácsait, akkor az fordulópontot jelenthet a háborúban.⁵⁵

6.1. A történet és az ideológia

A film szöveggel kezdődik, amiben az egész művet Billy Mitchel tábornoknak ajánlják, aki az amerikai légierő megalapítója volt. Az eleje a repülés történetének bemutatása, mely úgy kezdődik, mint a *Hófehérke*, egy mesekönyvként nyílik ki, de nem egy mese következik. Sorra veszi a repülés legnagyobb állomásait, a feltalálásától az első háborúban való használatáig, például a szemünk láttára lövik le az első világháború híres pilótáját, a Vörös Bárót.⁵⁶ Ekkor bemutatja a könyv szerzőjét, Severskyt, az életét, majd vált, és élőemberek jelennek meg benne. Maga Seversky kezd el beszélni arról, hogy hogyan lehet a háborúban győzni. A film ekkor olyan lesz, mint egy összefoglaló a második világháború eddigi legfontosabb eseményeiről. Bemutatja, azért nyertek eddig a németek, mert felismerték a légierő fontosságát, és villámháborút folytatnak. 1939 szeptemberében Hitler megtámadta Lengyelországot, 1940-ben elfoglalta Dániát és Norvégiát, júniusra lerohanták Hollandiát és Belgiumot, egy kis létszámú brit expedíciós sereg menekült el Dunkerquekből, és a franciáknak olyan békét kellett kötniük, hogy kénytelenek voltak átadni az országuk északi és nyugati részét. 1940-re a Brit szigetek körül ostromgyűrű lett, de a németek feladták a megszállási terveiket, hála a Royal Air Force-nak. Ez az, amire a Seversky a hangsúlyt helyezi, a légierő elengedhetetlen fontosságára, és arra a tényre, hogy a hajók nem nyújtanak elegendő biztonságot, hiszen Hitler gőzerővel fejleszti a tengeralattjáróit és a légierőjét, amik könnyedén kilövik a hajókat. 1941-re Hitler legyőzhetetlennek tűnt, hiszen utánpótlása közel volt a hadszínteréhez, és nem tudták megtámadni. Furcsa módon a film egyáltalán nem említi, hogy Hitler 1941 júniusában megtámadta addigi szövetségesét, a Szovjetuniót, amivel komoly gondot okozott saját magának. Azt viszont említi, hogy Amerika látta el a harcokhoz szükséges fegyverekkel Nagy-Britanniát, sőt itt a filmben az egész világot. Amerika úgy jelenik, meg mint a világ szíve, ami nem volt teljesen igaz, hiszen az

⁵⁵ Thomas, Bob: Walt Disney. Alföldi Nyomda, Debrecen, 1987. 162, 164 o. és Watts, Steven: The Magic Kingdom, Walt Disney and the American Way of Life. First University of Missouri Press, Columbia, London, 2011. 236 o.

⁵⁶ Manfred Albrecht von Richthofen

amerikaiak nem tudták nagyobb erővel támogatni a szövetségeseiket, hiszen nekik is szükségük volt rá. Nem említi azt sem, hogy a németek már vesztek, pont 1943 februárjában le kellett tenniük a fegyvert Sztálingrádnál, és már Hitler is tudta, a háborút el fogja veszteni, de itt ebben a filmben, úgy jósolják, ha nem fog össze a teljes légierő, és nem támadja meg hosszú hatóerejű repülőkkel az ellenség ellátó központjait, akkor a háború még évekig folytatódik majd, 1948-ig biztosan. A valóságban az amerikai, brit bombázó flották már módszeresen bombázták a német városokat. A film bemutatásának hónapjában, júliusban az angol-amerikai erők partra szálltak Szicíliában, a szovjetek bekerítették és meg is semmisítették a kurszki német páncélos erőket, a győzelem csak idő kérdése volt, tehát a film már akkor idejét múlt volt. 1945. április 30-án Hitler öngyilkosságot követett el a szovjet erők által ostromlott Berlin romjai között. A filmben Japán úgy jelenik meg, mint Németország mellett a legmeghatározóbb ellenség, de ők 1944-től azon dolgoztak, hogy hogyan lépjenek ki, ebből a háborúból úgy, hogy az ne egy megalázó vereség legyen. 1945 elején Japánnak kapitulálnia kellett, hiszen az ország szinte teljesen megsemmisült a valóban pusztító légitámadásoknak köszönhetően. A filmben nagyon várt bombák hihetetlen fejlesztése is eljött a valóságban, de nem úgy, mint a filmben, hogy mágikus megoldást hozott, hanem Hirosimára és Nagaszakira ledobott, újfajta atombomba formájában, örökre megváltoztatva a hadviselést. Az ellenségüket a film végén egy hatalmas ezerkarú polippal jelenítették meg, akit az amerikai erős, és dicső sas győz le, mintha a háborúban való győzelem egyedül csak az ő érdemük lenne. (Bár itt egyértelmű, hogy a sas Amerika, ha német szemmel nézzük, akár Németország jelképe is lehetne, hiszen akkoriban náluk a birodalmi sas fontos jelképnek számított.)⁵⁷

Disney kitartóan tagadta azt, hogy ez a film propaganda lenne, pedig a film inkább annak tűnik. Ez a műve is a régiesen gondolkodó, begyöpösödött emberek ellen szólt, és valami újnak a fontosságát hirdette. Disney hitte, ha megfogadjuk a könyvben és a „mesében” lévő szabályokat, akkor valóban előbb győzhetünk és kevesebb emberi életet fog követelni a háború. Ezt a mágikus győzelmi megoldást sokan kritizálták, hiszen nem számítja bele az emberi fájdalmat és szenvedést.⁵⁸

⁵⁷ Howard, Michael és Louis, Wm. Roger: Oxford világtörténet a 20.században. Napvilág Kiadó, Budapest, 2002. 145-150 o.

⁵⁸ Watts, Steven: The Magic Kingdom, Walt Disney and the American Way of Life. First University of Missouri Press, Columbia, London, 2011. 236 o.

A film nem lett sikeres, csak veszteséges a stúdió számára. A nézők nem tudták eldönteni mit, is látnak. Ez a mese határozottan nem mese. Semmiféle mesebeli hely, személy, karakter nem jelenik meg benne, de nem is nem nevezhető propaganda filmnek, hiszen nem a háborút szentesíti, élteti, mint a *Führer arca*, hanem a repülést.

Sokan politikai összeesküvést láttak a mű mögött, hiszen Seversky a Szovjetunióból érkezett. A filmben csak gépek ölnek gépeket, emberi áldozatokat sose látunk, mintegy utalásként a modern társadalmakra. Hibának ítélték, hogy azt sugallja a film, hogy a bombákkal való támadással emberi életet lehet megmenteni, holott ez nincs így. Ez a film ahelyett, hogy ösztönözne és megerősítene, mint korábban *A három kismalac* a sötét depressziós időkben, csak összezavarta az embereket. Nem adott szórakozást az arra nagyon is vágyó közönségnek, mint a többi filmes vállalat termékei.⁵⁹

Bár a film nem tetszett a nagyközönségnek, tetszett a politikusoknak. Széleskörű érdeklődést keltett az angol mozikban, Churchillre pedig óriási hatást gyakorolt. 1943 nyarán Rooseveltt találkozott Churchill-el, Churchill tudni szeretne volna, politikus társa látta-e már, mert szerinte a film mindent megragadott, hogy elmozduljanak a holtpontról (Rooseveltt nem látta).⁶⁰

6.2. Stílus

Ez a mese, nem egy igazi Disney mese, csak egy animációkkal színesített dokumentumfilm, aminek a magyarázó részeit rajzokkal jelenítették meg. *A Hófehérke és a hét törpével* összevetve, nem egy bájos történet, és egyáltalában nem jelenik meg a Disney-féle „édesség”⁶¹ (amiért sokan támadták is). Bár ismét irodalmi alaphoz nyúl, ez a könyv senkiben sem ébreszthetett kedves emlékeket. Nincsenek szép és kedves hősök, még igazán hősünk sincs, bájos segítők meg egyáltalában nincsenek, vagyis nincsenek állatszereplők, vagy törpék, de még egy Donald kacska se. Mivel nincs kedves főhős, így igazi „kézzelfogható” gonoszt sem kapunk, nincs kivel azonosulni, és nincs senki, akire igazán haragudhatnánk. Az operettszerűségről ez a film teljesen lemond, senki se fakad dalra, nem beszél rímben, bár aláfestő zene végig van, egyik sem emlékezetes. A színek csak a film elején jelennek meg teljes valójukban, a háborúról és stratégiákról szóló

⁵⁹ U.i. Watts, Steven: *The Magic Kingdom*. 237 o.

⁶⁰ Thomas, Bob: *Walt Disney*. Alföldi Nyomda, Debrecen, 1987. 165 o.

⁶¹ Kristó Nagy, István: *Disney világa*, Filmvilág folyóirat (1979/10.) 42-44 o.

http://filmvilag.hu/xereses_frame.php?cikk_id=8119 Utolsó letöltés dátuma: 2014.04.11

résznél a témának megfelelően sötétebbek lettek, és elkezdett a piros dominálni. A humor csak a mese első felében van jelen itt-ott, amikor a repülőgép történetét meséli el nekünk, de az se a jól megszokott geg sorozat, így ez csak megmosolyogtató. Azzal, hogy folyamatos kommentárral látta el a mesét, végkép elvette az átélhetőség lehetőségét, hiszen, bár volt olyan meséje, ami narrációval indult, (például a Pinokkió), de utána a mesélés elhalt, csak keretet adott a történetnek. A mese tökéletesen a valóságról szól, de csak az akkori emberek tudják értékelni. Mai szemmel ez a mese meseként, vagyis szórakozásként élvezhetetlen, csak oktatófilmként lenne értelme, de annak sem lenne túl jó, hiszen csak elméletekkel foglalkozik. Pont az nincs benne ebben a mesében, amitől Disney Disney, amitől eddig sokan kedvelték.

Lássuk a történelmi kontextust is. 1944. február negyedikén pár hollywoodi nagy elme megalapította az MPA-t (Motion Picture Alliance for Preservation of American Ideals). A csapat, ami producerekből, rendezőkből, színészekből és írókból állt, a baloldali befolyás ellen szólaltak fel. Hitték és szerették az amerikai életérzést, hittek a szabadságban, amely generációkkal előttük lett megalapozva. Felleptek a kommunizmus és a fasiszmus elharapódzó eszméi ellen, melyek gyerekes módon akarják megváltoztatni a világ rendjét. A szervezet alelnöke Walt Disney lett. Nehéz meghatározni, hogy ennek a csapatnak a munkájához, maga Disney mit is tett hozzá.

Disneyt megviselte a háború és ennek nyomán populista nézeteket, és a régi kommunista eszméket, mint a leghalálosabb ellenségképet elhagyta a kulturális elitizmusért és gazdasági korlátozásokért, ami az amerikai népre várt. Saját élményei nyomán Disneynak is szembe kellett néznie azzal, hogy a demokratikus, optimista világnézete már nem állja meg a helyét, és egy új, barátságatlanabb politikai nyomás nehezedik az országra. A félelem az ordas eszmék ellen, mint a fasiszmus és a kommunizmus, a világméretű bizonytalanság és felelősségtudat. Ez az időszak volt az kétségek időszaka, ez az időszak nemcsak színes politikai csatározásáról volt híres, de nagy esztétikai zavarodottságot is keltett a Disney filmek legmélyén.⁶²

⁶² Watts, Steven: The Magic Kingdom, Walt Disney and the American Way of Life. First University of Missouri Press, Columbia, London, 2011. 240, 242 o.

Összegzés

„A társadalmi problémákra fogékony új animációs filmművészet (mint a mai animáció egyik progresszív irányzata) világszerte és itthon is bizonyítja: a valóság legégetőbb problémáit is képes saját filmnyelvén megfogalmazni.”⁶³ Disney nagyszerűen értett éppen ehhez. A háború előtti meséi és a háború utáni meséi mind nemcsak egyenként szemet gyönyörködtetőek, viccesek és kedvesek, hanem valóban éreztetnek valamit abból a kulturális helyzetből, amiben megszülettek, ahogy a mai mesék, filmek is rólunk mesélnek el valamit, ha mást nem, az általános érdeklődésünkről, a trendekről mindenképp.

Walt Disney második villámháború alatt készült meséiről elmondhatjuk, hogy teljen mások, mint amit Walt Disneyről gondolunk, és ma már sokkal nehezebben élvezhetőek, mint azok a testvéreik, amik nyugodt körülmény között készültek, úgy, hogy Disneynek volt lehetősége mást is belevinni meséibe, nem csak a „kötelező tananyagot”. Nincs meg bennük a szárnyaló humor, a kedves mesealakok, nincsenek kedves dalok, a színek sötétek és hidegek, a végére még a védjegyenek számító kedves mesefigurák is eltűnnek, valóban hihetetlen erővel érződik rajtuk a háború hatása. Ez az időszak, pont a legjobb, ma még mindig védjegynek számító elemeket vett el Disneytől, de így ezek az alkotásai már nem is élvezhetőek, pont a szórakoztatás igénye hiányzik belőle. Ez is tipikus példája annak, hogy a művészetnek, legyen az bármilyen, nem lehet, és nem is szabad, semmilyen hatalmat kiszolgáltatnia és eladnia magát, bármilyen ürügy alatt, mert az eredmény nemcsak, hogy nem lesz élvezetes, de pont azt az emberi közösséget veszti el, akiknek eredetileg készültek. Ha megnézzük a mai meséket, ez az arány teljesen megfordult. A mai nagy animációk nem reflektálnak semmire, csak szórakoztatni szeretnének, tanítani viszont nem, maximum a már jól megszokott kliséket sulykolják belénk újra meg újra. Azt hiszem, az arany középutat pont Disney háború előtti meséi képviselik, amikben ugyan ott van a politikai tartalom, de keresni kell, mégis a mai napig csodások, elbűvölőek és remek kikapcsolódást nyújtanak bármelyik korosztálynak.

⁶³ Féjja, Sándor: Walt Disney. NPI nyomda, 1978. 151 o.

Bibliográfia

- Barrier, Michael: The Animated Man A life of Walt Disney. Universtity of California Press, Berkeley, Los Angeles, London, 2007.
- Bebesi György- B. Turi Katalin: Történelem 40 tételben. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2002.
- Benedek Elek: Grimm testvérek összegyűjtött meséi.
<http://mek.oszk.hu/10100/10149/10149.htm#19>, Utolsó letöltés: 2014.03.31
- Bettelheim, Bruno: A mese bűvölete és a bontakozó gyermeki lélek. Gondolat Kiadó, Budapest, 1985.
- Boronkai Dóra, 4. A rajzfilmek mint világkép alakító tényezők a kisgyermekkorban,
http://janus.ttk.pte.hu/tamop/tananyagok/media_kultura_gyermekek/4_a_rajzfilmek_mint_vilgkp_alakt_tnyezk_a_kisgyermekkorban.html, Utolsó letöltés: 2014.04.11.
- Campbell, Joseph: Az ezerarcú mesehős. Édesvíz Kiadó, Budapest 2010.
- Commager, H. S.: A második világháború története. Holnap Kiadó, Budapest, 1994.
- Féjja Sándor: Walt Disney. A Magyar Filmtudományi Intézet és Filmarchívum és A Népművelési Propaganda Iroda közös kiadása, 1978.
- Howard, Michael és Louis, Wm. Roger (szerk): Oxford Világtörténet a 20. században. Napvilág Kiadó, Budapest, 2002.

- Juhász Ferenc, Szőke István, O. Nagy Gábor, Kovalovszky Miklós (szerk): Magyar Értelmező Kéziszótár. Akadémia Kiadó, Budapest, 1975.
- Kristó Nagy, István: Disney világa, Filmvilág folyóirat (1975/10.), 42-44 o.
http://filmvilag.hu/xereses_frame.php?cikk_id=8119, Utolsó letöltés: 2014.04.11.
- Koven, Mikel J., Folklore Studies and Popular Film and Television: Necessary Critical Survey. In University of Illinois Press, 2003.
<http://www.jstor.org/stable/4137897> Utolsó letöltés: 2014.03.13.
- Lüthi, Max: Once upon a time, On the Nature of the Fairy Tales. Indiana University Press, Bloomington, 1976.
- Molnár László, Az animációs mesefilm
<http://filmszovetseg.lapunk.hu/?modul=oldal&tartalom=911801>, Utolsó letöltés: 2014.04.11.
- Schickel, Richard: Walt Disney története. Gondolat Kiadó, 1972.
- Szabó, Noémi: Újratöltve. Filmvilág folyóirat (2010/02.), 37-38 o.
http://filmvilag.hu/xereses_aktcikk_c.php?&cikk_id=10056&gyors_szo=|mese|+mese&start=0 Utolsó letöltés: 2014.04.11.
- Thomas, Bob: Walt Disney egy találmány amerikai. Alföldi Nyomda, Debrecen, 1987.
- Zipes, Jack : Breaking the Magic Spell: Politics and Fairy Tales. In New German Critique, 1975. <http://www.jstor.org/stable/487657>, Utolsó letöltés: 2014.04.11.
- Voltaire: Candide vagy az optimista világnézet,
<http://mek.oszk.hu/09700/09767/09767.htm#3> , Utolsó letöltés: 2014.03.31.

- Watts, Steven: *The Magic Kingdom, Walt Disney and the American Way of Life*.
First University of Missouri Press, Columbia and London 2001.

